

VU Research Portal

Inhoudelijke aspecten van handhaving op grond van artikel 3:305a BW en de verhouding tot het cao-instrumentarium

van den Bor, Cara

published in

Tijdschrift voor Recht en Arbeid
2021

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van den Bor, C. (2021). Inhoudelijke aspecten van handhaving op grond van artikel 3:305a BW en de verhouding tot het cao-instrumentarium. *Tijdschrift voor Recht en Arbeid*, 2021(5), 16-23. [2021/45]. <http://deeplinking.kluwer.nl/?param=00D5B3AF&cpid=WKNL-LTR-Nav2>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Inhoudelijke aspecten van handhaving op grond van artikel 3:305a BW en de verhouding tot het cao-instrumentarium

TRA 2021/45

In dit artikel wordt ingegaan op de inhoudelijke aspecten van handhaving door de vakbonden op grond van art. 3:305a BW. Aan de orde komt welk type vorderingen door de vakbonden in rechte ingesteld zijn en hoe dit instrument zich verhoudt tot het 'eigen' instrumentarium van de vakbond op grond van de Wet CAO (Wcao) en de Wet AVV (Wavv).

1. Inleiding

Dit artikel is onderdeel van een tweeluik. In het eerste deel (TRA 2020/12) zijn de formele aspecten van handhaving door de vakbond op grond van art. 3:305a BW besproken. Aan bod kwamen de ontvankelijkheidsvoorwaarden die golden tot 1 januari 2020, de praktische toepassing daarvan, de wijzigingen met ingang van 1 januari 2020 als gevolg van inwerkingtreding van de Wet afwikkeling massaschade in collectieve actie (Wamca) en de (mogelijke) gevolgen daarvan voor collectief procederen door de vakbond.

Aan de hand van een analyse van de rechtspraak bespreek ik in dit tweede deel de inhoudelijke aspecten van handhaving door de vakbonden op grond van art. 3:305a BW. Aan de orde komt welk type vorderingen door de vakbonden in rechte ingesteld zijn en hoe dit instrument zich verhoudt tot het 'eigen' instrumentarium van de vakbond op grond van de Wet CAO (Wcao) en de Wet AVV (Wavv). In de conclusie tracht ik een antwoord te geven op de vraag welke meerwaarde art. 3:305a BW voor vakbonden heeft.

2. Handhaving op grond van het cao-instrumentarium

Om de vraag te kunnen beantwoorden welke meerwaarde art. 3:305a BW voor collectieve rechtshandhaving in het belang van werknemers heeft, ga ik eerst in op het handhavingsinstrumentarium dat de Wcao en Wavv aan vakorganisaties bieden.² Welke handhavingsmogelijkheden vakbonden op grond van het cao-instrumentarium hebben, is afhankelijk

van de vraag of en op welke wijze de verschillende actoren (vakbond/werkgever/werknemers) aan de cao gebonden zijn.

2.1 Handhavingsinstrumenten in de Wcao

In de eerste plaats bespreek ik de situatie waarin de werkgever door *lidmaatschap* van de contracterende werkgeversvereniging gebonden is aan een cao (art. 9 lid 1 Wcao). Indien ook de werknemer lid is van een vakbond die partij is en betrokken is bij de cao, en aldus daaraan gebonden is, normeert de cao de arbeidsovereenkomst van die werknemer. De cao-bepalingen die zien op arbeidsvoorwaarden, werken automatisch dwingend (art. 12 Wcao) respectievelijk aanvullend (art. 13 Wcao) door in de individuele arbeidsovereenkomst. Ieder beding in strijd met de cao waaraan de werkgever en werknemer beide gebonden zijn, is nietig en wordt van rechtswege vervangen door de cao-bepaling (art. 12 Wcao).³ De nietigheid kan door iedere belanghebbende worden ingeroepen.⁴ Lid 2 van art. 12 Wcao bepaalt dat cao-partijen de nietigheid van een strijdig beding kunnen inroepen. Over het praktische belang van deze bepaling kan getwist worden gelet op het absolute karakter van de nietigheid.⁵ Volgens de memorie van toelichting is het tweede lid ontworpen om vast te leggen dat de partijen bij de cao in elk geval het recht hebben om de nietigheid van een strijdig beding in te roepen, zonder dat zij verplicht zijn hun belang aan te tonen.⁶

Indien het een ondernemings-cao betreft, een cao die rechtstreeks is afgesloten tussen een bepaalde werkgever/ondernemer en een vakbond, dan geldt overeenkomstig het algemene verbintenissenrecht dat de vakbond *nakoming* van de (normatieve) bepalingen van die cao kan vorderen van de werkgever.⁷ De werkgever is immers zelf partij bij de cao en heeft zichzelf daartoe verbonden. Voor de cao die is aangegaan tussen een vakbond en een werkgeversvereniging (bedrijfstak-cao) voorziet de Wcao in een speciale regeling (art. 9 lid 2 Wcao). Werkgevers en werknemers die gebonden zijn aan een cao, zijn tegenover alle partijen bij die cao gehouden om de voorschriften die op hen betrekking hebben, te goeder

¹ Cara van den Bor is promovenda bij de sectie sociaal recht van de Vrije Universiteit in Amsterdam. Zij dankt Alwin Stege voor zijn inhoudelijke commentaar op deze bijdrage.

² Dit artikel beperkt zich tot handhaving door vakbonden van de zogeheten normatieve cao-bepalingen. Voor een uitgebreide bespreking van de handhavingsmogelijkheden van vakbonden ten aanzien van cao's o.a.: W.J.P.M. Fase & J. van Drongelen, *CAO recht*, Deventer: Kluwer 2004, p. 116 e.v. en A.T.J.M. Jacobs, *Collectief Arbeidsrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2017, p. 146 e.v.

³ *Kamerstukken II 1926/27*, 166, nr. 3, p. 6. Zie ook A. Stege in zijn noot onder HR 22 juni 2018, ECLI:NL:HR:2018:980, *JAR 2018/184 (FNV/Inretail)*. In geval van een minimumcao is afwijking ten gunste van de werknemer mogelijk. Zie HR 14 januari 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA4276 (*Boonen/Quicken*).

⁴ *Kamerstukken II 1926/27*, 166, nr. 3, p. 6. Derden kunnen de strijdige afspraken dus negeren. Vgl. Asser/Sieburgh 6-III 2018/612 & M.M. Olbers, 'Handhaving van de cao', *SMA* 1988, p. 218.

⁵ Vgl. W.J.P.M. Fase & J. van Drongelen, *CAO recht*, Deventer: Kluwer 2004, p. 87.

⁶ *Kamerstukken II 1926/27*, 166, nr. 3, p. 6.

⁷ Art. 6:248 BW.

trouw ten uitvoer te brengen. De leden van de cao-partijen verkeren zo in dezelfde positie als in het geval dat zij zichzelf bij overeenkomst hadden verbonden.⁸ Art. 9 lid 2 Wcao verschaft de vakbond als contractspartij een zelfstandig recht op nakoming van de in de cao opgenomen verplichtingen van werkgevers en dus een eigen vorderingsrecht. Het is daarom ook niet nodig dat wordt onderzocht of individuele werknemers bezwaar hebben tegen het handelen van de werkgever, aldus de Hoge Raad.⁹ Dit geldt tevens voor een vordering in verband met cao-bepalingen die nawerken in de verhouding tussen een gebonden werkgever en een gebonden werknemer na expiratie van de cao. Het na afloop van de cao nakomen van de arbeidsvoorwaarden die ingevolge art. 12 en 13 Wcao deel zijn gaan uitmaken van de individuele arbeidsovereenkomsten, is ook een uit die cao jegens de vakbond voortvloeiende verplichting in de zin van art. 9 lid 2 Wcao.¹⁰ Behalve nakoming vorderen kan de vakbond volgens hetzelfde artikelonderdeel de gebonden werkgever ook op eigen titel aanspreken tot *schadevergoeding* wegens niet-naleving van de cao.¹¹

Naast de actiemogelijkheden van art. 9 Wcao heeft de wetgever nog een speciale actie tot *schadevergoeding* opgenomen in art. 15 en 16 Wcao. Ingevolge deze artikelen heeft de vakbond die partij is bij de cao, niet alleen een vorderingsrecht voor zijn eigen (immateriële) schade, maar ook voor de schade van zijn leden.¹²

Art. 14 Wcao geeft de gebonden werkgever de verplichting om de cao-bepalingen die betrekking hebben op arbeidsvoorwaarden, in beginsel (tenzij bij cao anders overeengekomen) ook na te komen bij arbeidsovereenkomsten die hij aangaat met ongebonden werknemers. In de praktijk komt het neer op een verplichting om de bepalingen uit de cao aan te bieden aan de ongebonden werknemer. Om de arbeidsovereenkomst overeenkomstig de cao te wijzigen moet de werknemer immers het aanbod aanvaarden, maar de ongebonden werknemer kan en mag dit ook weigeren. Schendt de gebonden werkgever zijn verplichting op grond van art. 14 Wcao, dan zijn afwijkende overeenkomsten toch geldig. Art. 12 Wcao geldt immers uitsluitend voor het geval dat zowel de werkgever als de werknemer aan de cao gebonden is. Wel kan de vakbond die partij is bij de cao, ageren. Deze vakbond kan zelfstandig nakoming van de cao verlangen van de gebonden werkgever en schadevergoeding vorderen wegens schending van de verplichtingen uit de cao (art. 9 lid 2 Wcao).¹³

Ook een ongebonden werkgever kan met een eveneens ongebonden werknemer overeenkomen dat een bepaalde cao van toepassing is op de arbeidsbetrekking. In dat geval geldt dat er slechts een contractuele binding van beide partijen ontstaat aan de cao. De Wcao en de handhavingsmethodiek daarvan worden niet van rechtswege van toepassing.¹⁴

2.2 Handhavingsinstrumenten in de Wavv

Ook een *ongebonden werkgever* kan verplicht zijn om de bepalingen uit een cao na te leven jegens een al dan niet gebonden werknemer indien de bepalingen algemeen verbindend zijn verklaard (art. 2 lid 1 Wavv). Het gevolg daarvan is dat ook werkgevers en werknemers die niet verenigingsrechtelijk of contractueel gebonden zijn, de bepalingen van een cao moeten naleven.

De leden 1 en 3 van art. 3 Wavv vormen het equivalent van art. 12 lid 1 en 13 Wcao als het gaat om verbindend verklaarde cao-bepalingen. Op grond van lid 1 van art. 3 Wavv is elk beding tussen werkgevers en werknemers van wie de arbeidsovereenkomst binnen de werkingssfeer van de verbindendverklaring valt, nietig. Uit de wetshistorie blijkt dat beoogd is de gevolgen van de verbindend verklaarde bepalingen van een cao voor de individuele arbeidsovereenkomst op grond van art. 3 Wavv gelijk op te laten lopen met die van art. 12 en 13 Wcao.¹⁵ Ook hier moet ervan uitgegaan worden dat die nietigheid absoluut is, aldus ook Stege en Jansen.¹⁶ Dit impliceert impliceert dat iedere belanghebbende op grond van het eerste lid van art. 3 Wavv de nietigheid kan inroepen van een strijdig beding in een arbeidsovereenkomst die binnen de werkingssfeer van de verbindend verklaarde cao valt.¹⁷ De wetgever heeft – net als met art. 12 lid 2 Wcao – voorzien in een bepaling die regelt welke derden in ieder geval de nietigheid van strijdige bedingen kunnen inroepen in lid 2 van art. 3 Wavv. De nietigheid kan worden ingeroepen door verenigingen met volledige rechtsbevoegdheid van werknemers of werkgevers wier leden partij zijn bij een arbeidsovereenkomst waarop de verbindendverklaring van toepassing is.¹⁸ De Wavv voorziet in het vierde lid van art. 3 in een mogelijkheid voor die verenigingen om vergoeding te vorderen van de (immateriële) *schade* die zijzelf of de leden lijden (de pendant van art. 15 en 16 Wcao).

Hoewel de Wavv geen specifieke bepaling kent waarin verenigingen uitdrukkelijk een mogelijkheid wordt toegekend om een vordering tot *nakoming* in te stellen, wordt aangeno-

8 Kamerstukken II 1926/27, 166, nr. 3, p. 6.

9 HR 19 december 1997, JAR 1998, 39, ECLI:NL:HR:1997:ZC2532 (CNV/Pennwalt) en HR 22 juni 2018, ECLI:NL:HR:2018:980 (FNV/Inretail c.s.). Vgl. HR 19 juni 1987, NJ 1988, 70. Zie ook: C.P. Robben & S.N. de Valk, 'Handhaving van cao's en contractsvrijheid (deel I)', TRA 2019/46 en 'Handhaving van cao's en contractsvrijheid (deel II)', TRA 2019/55.

10 HR 19 juni 1987, NJ 1988, 70, r.o. 3.

11 Kamerstukken II 1926/27, 166, nr. 4, p. 22.

12 Dit kan cumulatief en alternatief gevorderd worden. Zie W.J.P.M. Fase & J. van Drongelen, *CAO recht*, Deventer: Kluwer 2004, p. 118.

13 Kamerstukken II 1936/37, 274, nr. 3, p. 7.

14 W.J.P.M. Fase & J. van Drongelen, *CAO recht*, Deventer: Kluwer 2004, p. 99.

15 Kamerstukken II 1936/37, 274, nr. 3, p. 5.

16 A. Stege, *De CAO en het regelingsbereik van de sociale partners* (diss), Deventer: Kluwer 2004, p. 276 en N. Jansen in: *T&C Arbeidsrecht*, art. 3 Wet AVV, aant. 1.

17 Vgl. N. Jansen in: *T&C Arbeidsrecht*, art. 3 Wet AVV, aant. 1. Vgl. Asser/Sieburgh 6-III 2018/612.

18 In geval van schending van een algemeen verbindend verklaarde bepaling kan de vakbond dus niet alleen de leden van andere verenigingen in rechte betrekken, maar ook niet-georganiseerden.

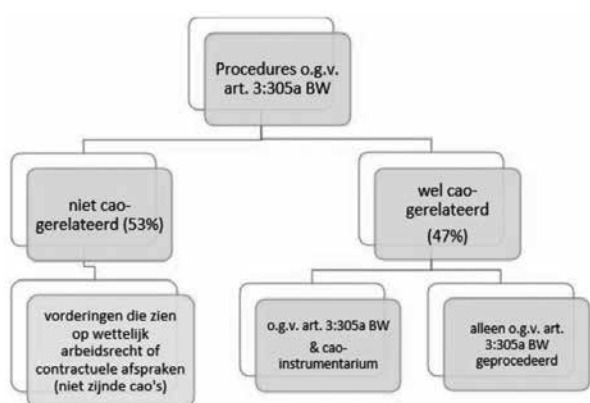
men dat ook een vordering tot nakoming mogelijk is.¹⁹ Volgens Hof Amsterdam kan dat ook (rechtstreeks) ten behoeve van werknemers die geen lid zijn van de desbetreffende vereniging.²⁰

3. Procedures die vakbonden aanspannen krachtens artikel 3:305a BW

Voortbouwend op het jurisprudentieonderzoek dat is gedaan voor het eerste deel van dit tweeluik, heb ik nader onderzoek gedaan naar gepubliceerde rechtspraak waarin vakbonden krachtens art. 3:305a BW geprocedeerd hebben.

Vanaf de inwerkingtreding van art. 3:305a BW in 1994 tot en met december 2020 zijn dat in totaal 95 uitspraken.²¹ Veertien van de 95 uitspraken betreffen ingestelde rechtsmiddelen tegen een eerdere uitspraak. Er zijn dus 81 afzonderlijke (gepubliceerde) uitspraken waarin vakbonden geprocedeerd hebben met een beroep op (onder meer) deze wettelijke bevoegdheid. De verschillende categorieën die ik binnen de jurisprudentie aantrof, heb ik verwerkt in figuur 1, en zal ik hierna bespreken.

Figuur 1

3.1 Handhaving buiten het toepassingsbereik van een cao

Wat direct opvalt, is dat meer dan de helft van de 81 vorderingen niet (direct) cao-gerelateerd is (53%).²² Het gaat om vorderingen die zien op de handhaving van het wettelijke arbeidsrecht, dan wel op het nakomen van contractuele verplichtingen die niet voortvloeien uit een cao, maar uit de individuele arbeidsovereenkomsten en/of andersoortige regelingen. Hieruit blijkt onmiddellijk de belangrijke meerwaarde van art. 3:305a BW voor een vakbond in vergelijking met het cao-instrumentarium.²³ Deze wettelijke bevoegdheid faciliteert handhaving buiten het toepassingsbereik van een cao.²⁴

Welk type vorderingen is dan ingesteld buiten het toepassingsbereik van een cao? Voor wat betreft het nakomen van contractuele afspraken gaat het dan bijvoorbeeld om vorderingen in verband met een winstdelingsregeling,²⁵ eindloonregeling,²⁶ nakoming van een sociaal plan (dat geen cao is),²⁷ maar ook om een vordering die verband hield met een cao die niet aangemeld was bij het Ministerie van SZW conform art. 4 Wet op de loonvorming.²⁸

Gezien het relatief grote aantal zaken, springen in deze categorie de procedures die zijn geëntameerd in verband met een eenzijdige wijziging van arbeidsvoorwaarden, het meest in het oog (dertien procedures).²⁹ Andere arbeidsrechtelijke vraagstukken die aan de orde werden gesteld, waren onder andere: het al dan niet bestaan van een arbeidsovereenkomst,³⁰ vorderingen in verband met de overgang van een onderneming,³¹ stakingsvrijheid en het recht op loon/emolumenten,³² gelijke behandeling³³ en de reikwijdte van het instructierecht van de werkgever.³⁴ De meeste procedures werden gevoerd om uiteindelijk (achterstallig) loon of andere verschuldigde vergoedingen voor de werknemers te verkrijgen.³⁵

Slechts één procedure heeft te maken met arbeidsomstandigheden.³⁶ In die procedure vorderde de vakbond voor recht te verklaren dat de werkgever onrechtmatig had gehandeld

19 Hof Amsterdam 7 juni 2007, ECLI:NL:GHAMS:2007:BD4011, r.o. 2.7.2. Vgl. S. Mok, *Het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van collectieve arbeidsovereenkomsten* (diss.), Amsterdam: Tjeenk Willink 1939, p. 96 en p. 145; P.W. Kamphuisen, *De collectieve en de individuele arbeidsovereenkomst*, Leiden: Universitaire pers Leiden 1956, p. 58 e.v.; W.J.P.M. Fase, *CAO recht*, Alphen aan de Rijn: Samsom uitgeverij 1982, p. 127-129 en W.J.P.M. Fase & J. van Drongelen, *CAO recht*, Deventer: Kluwer 2004, p. 182-184.

20 Hof Amsterdam 7 juni 2007, ECLI:NL:GHAMS:2007:BD4011, r.o. 2.7.2.

21 De jurisprudentie is gezocht via Rechtsorde.nl, met als zoekterm 3:305a BW, verrijnd op 'Arbeidsrecht- en Sociale zekerheidsrecht'. Ik spreek over vakbond in de zin van de Wcao. Dat wil zeggen een vereniging met volledige rechtsbevoegdheid met een statutaire bevoegdheid tot het sluiten van cao's. In het eerste deel van dit tweeluik is ook Gem. Hof Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Bonaire, Sint Eustatius en Saba 23 september 2014, ECLI:NL:OGHACMB:2014:38 in de telling meegenomen. Bij nadere bestudering blijkt dat de vakbond in deze procedure de vordering niet op art. 3:305a BW heeft gebaseerd.

22 Nummers: 1, 2, 3, 4, 6, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 27, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 44, 45, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 61, 66, 67, 70, 71, 73 en 80. De vorderingen hebben soms wel indirect te maken met een cao. Zie bijv. nr. 4 en nr. 33.

23 Dat wil zeggen: als de vakbond een collectieve actie in wil stellen. De vakbond kan natuurlijk ook op basis van volmacht/lastgeving of zaakwaarneming de individuele werknemer vertegenwoordigen.

24 Dat wil zeggen: een cao in de zin van de Wcao die conform art. 4 Wet op de loonvorming is aangemeld bij de Minister van SZW.

25 Nummers 1 en 3.

26 Nummer 37.

27 Nummers 14 en 41.

28 Nummer 50.

29 Nummers 6, 11, 21, 22, 31, 32, 35, 37, 45, 48, 52, 56 en 58.

30 Nummer 27 (*Beurspromovendi*) en nummer 73 (*Deliveroo*).

31 Nummers 2, 39, 51, 67, en 71.

32 Nummers 20 en 36.

33 Nummer 16.

34 Nummer 80.

35 Nummers 1, 3, 4, 6, 10, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 22, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 41, 48, 51, 52, 56, 57, 59, 68, 71 en 72.

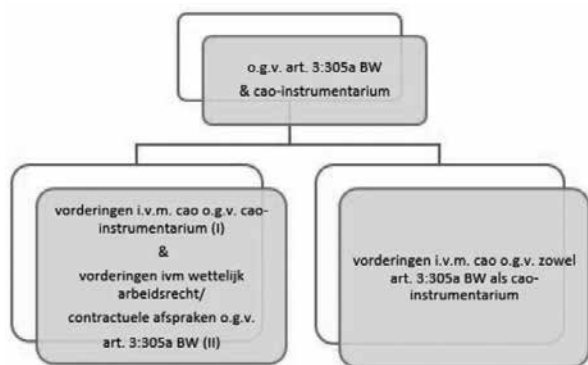
36 Nummer 61.

door werknemers bloot te stellen aan omstandigheden die schadelijk kunnen zijn geweest en daarom aansprakelijk was voor daarmee samenhangende schade (art. 7:658 BW). Het achterblijven van claims op grond van arbeidsomstandigheden is mogelijk te verklaren doordat de controle op naleving van het arbeidsomstandighedenrecht primair een publiekrechtelijke aangelegenheid is.³⁷ Bovendien is het doel van een claim op grond van art. 7:658 BW veelal het verkrijgen van een schadevergoeding, en dat behoorde tot 1 januari 2020 niet tot de mogelijkheden bij een actie ex art. 3:305a BW.³⁸ Nu inmiddels schadevergoeding wel tot de mogelijkheden van een collectieve actie behoort, zal mogelijk vaker een beroep worden gedaan op naleving van de zorgplicht van art. 7:658 BW en/of de Arbowet.

3.2 Het inzetten van artikel 3:305a BW complementair aan het cao-instrumentarium

Uit mijn jurisprudentieonderzoek blijkt dat vakbonden art. 3:305a BW ook regelmatig complementair aan het cao-instrumentarium inzetten.³⁹ Binnen deze categorie valt vervolgens weer een tweedeling te maken. Allereerst zijn er uitspraken in zaken waarin zowel cao-gerelateerde vorderingen aan de orde waren met gebruik van het handhavingsinstrumentarium uit de Wcao of de Wavv, als collectieve vorderingen die zien op het wettelijke arbeidsrecht met gebruik van art. 3:305a BW.⁴⁰ Daarnaast trof ik procedures aan waarin het gevorderde uitsluitend zag op een cao, en waarvoor zowel het cao-instrumentarium als art. 3:305a BW ingezet werd (figuur 2).⁴¹

Figuur 2

Te beginnen met de eerste categorie. Een mooi voorbeeld waarin beide instrumenten elkaar aanvulden, was de proce-

dure die FNV had aangespannen tegen schoonmaakplatform Helping.⁴² FNV vorderde op grond van art. 3:305a BW (onder andere) een verklaring van recht dat er sprake was van een arbeidsovereenkomst (art. 7:610 BW) dan wel een uitzendovereenkomst (art. 7:690 BW) tussen Helping en de schoonmakers. In het verlengde daarvan vorderde FNV een verklaring van recht dat op de arbeidsovereenkomst dan wel de uitzendovereenkomst de cao Schoonmaak- en Glazenwassersbedrijf van toepassing is, naast nakoming van die cao.

In sommige zaken was sprake van een meer hybride inzet van beide instrumenten. De vordering werd zowel gebaseerd op een cao (cao-instrumentarium) als op het wettelijke arbeidsrecht (art. 3:305a BW). Bijvoorbeeld de procedure waarin het CNV een verklaring van recht vorderde dat gebruikmaking van aanwezigheidsdiensten die niet geheel als arbeidstijd werden aangemerkt, onrechtmatig was wegens strijd met de Arbeidstijdenwet én met de cao (waarbij de vakbond partij was).⁴³

Soms werd een vordering op de voet van art. 3:305a BW ingezet als alternatief, zoals in de procedure waarin de vakbond primair stelde dat de wijze van financiering van een pc-privé-regeling in strijd was met de cao, en subsidiair aanvoerde dat de regeling in strijd was met art. 7:617 lid 2 BW.⁴⁴

Bij de tweede categorie gaat het om procedures waarin uitsluitend een vordering werd ingesteld op basis van een cao, maar die gegrond werd op zowel het handhavingsinstrumentarium van de Wcao en/of de Wavv als art. 3:305a BW. Bij deze categorie lijkt art. 3:305a BW ten overvloede aan de vordering ten grondslag gelegd te zijn. Uit de jurisprudentie blijkt, afgezien van de hierna te bespreken *FNV/Kuypers* zaak, geen meerwaarde van art. 3:305a BW voor dit soort vorderingen.⁴⁵

In het eerste deel van dit tweeluik is besproken dat aan de art. 3:305a-uitspraak sinds de inwerkingtreding van de Wamca bindende kracht toekomt voor iedere persoon wiens belang betrokken is bij de procedure (mits deze geen opt-out verklaring uitgebracht heeft).⁴⁶ Dit heeft de (mogelijke) keerzijde dat sommige vorderingen niet langer geschikt zijn voor een collectieve actie, maar is voor vorderingen die daarvoor wel geschikt zijn (zie hierna § 4), een aanzienlijke verbetering op het vlak van handhaving. Werknemers hoeven immers niet meer een vervolgpprocedure te starten om individueel hun recht te claimen. Het belang van het aanvoeren van art. 3:305a BW naast het cao-instrumentarium is daarom onder het nieuwe regime wel toegenomen. Het vergemakkelijkt voor werknemers de executie van vonnissen waarin door de vakbond in het belang van de werknemers geprocedeerd is.

De zaak die bij de tweede groep het meest in het oog springt, is een zaak van (Vervoersbond) FNV tegen Transportbedrijf

37 Ook is mogelijk de rol van de OR daar wat groter gelet op de taak die is opgenomen in art. 28 WOR.

38 Een en ander kan ook verklaard worden door de andere procedurele beperkingen van art. 3:305a BW. Zie § 2.3 van het eerste deel van dit tweeluik waarin de uitspraak in hoger beroep van Hof Arnhem-Leeuwarden van 26 maart 2019 is besproken.

39 De Wcao dan wel de Wavv wordt echter niet altijd nadrukkelijk in de uitspraken genoemd.

40 Nummers 8, 9, 23, 26, 49, 54, 62, 63, 64, 74, 76, 77, 78 en 81.

41 Nummers 5, 7, 17, 25, 28, 29, 43, 46, 57, 65, 72 en 75.

42 Nummer 77. Zie ook nummers 74, 76, 78 en 81.

43 Nummer 23. Zie ook nummers 8 en 9, 49 en 54.

44 Nummer 26. Zie ook nummer 64.

45 Nummers 7, 17, 28, 29, 40, 43, 45, 58, 66 en 73.

46 Art. 1018f lid 1 Rv.

Kuypers.⁴⁷ De FNV vorderde in deze procedure (onder andere) als belanghebbende in de zin van art. 12 Wcao, respectievelijk belangenbehartiger in de zin van art. 3:305a BW, een verklaring van recht dat Kuypers een eerdere cao waarbij FNV geen partij was, moest naleven, en een rechterlijk bevel de daarin opgenomen persoonlijke toeslag te betalen plus de wettelijke verhoging. Zoals blijkt uit de bespreking van het cao-handhavingsinstrumentarium in § 2, hebben vakbonden voor cao-gerelateerde vorderingen in beginsel voldoende handvatten om rechtsvorderingen in te stellen en aldus de belangen van werknemers te behartigen. De vakbond die geen partij is bij de cao, wordt echter geen handhavingsbevoegdheid toegekend in de Wcao. De Hoge Raad bevestigt in dit arrest dat de nietigheid van art. 12 Wcao absoluut is en dat iedere belanghebbende daarop een beroep kan doen. Maar alleen de vakbond die partij is bij de cao, kan nakoming vorderen overeenkomstig het algemene verbintenissenrecht (ondernemings-cao) of krachtens art. 9 lid 2 Wcao (bedrijfstak-cao).⁴⁸ Bovendien bepaalt art. 3:302 BW dat een derde in beginsel geen verklaring van recht kan verkrijgen met betrekking tot rechtsverhoudingen waarbij hij geen partij is. Indien een vakbond die geen partij is bij de (niet algemeen verbindend verklaarde) cao een declaratoir en/of condemnatoir vonnis van de rechter wil hebben dat geëxecuteerd kan worden, dan dient die vakbond zijn vordering – naast een beroep op de nietigheid van art. 12 Wcao – ook te onderbouwen met art. 3:305a BW. In zoverre vulden beide instrumenten elkaar wel degelijk aan in deze (weliswaar zeer uitzonderlijke) situatie.⁴⁹

3.3 *Het uitsluitend inzetten van artikel 3:305a BW voor aan de cao gerelateerde vorderingen*

Ten slotte bespeur ik nog een laatste categorie in de onderzochte jurisprudentie. Het gaat dan om vorderingen in verband met cao's die louter op art. 3:305a BW gebaseerd zijn.⁵⁰ Een logische verklaring voor de keuze om de vordering alleen te baseren op art. 3:305a BW, vind ik slechts terug in één van deze procedures.⁵¹ Het betrof in die zaak een vakbond, FRV, die geen partij was bij de cao en ook niet door de werkgeefster (Nederlandse Spoorwegen) werd erkend. De FRV vorderde onder andere de veroordeling van de NS tot het geven van dezelfde mogelijkheden aan de leden van de FRV als die welke NS verleende aan de leden van de wel door NS erkende vakbonden. Concreet ging het daarbij om het in staat

stellen van de leden van de FRV om te kiezen voor het fiscaal gunstig laten verwerken van hun vakbondscontributie overeenkomstig art. 15 van bijlage 3 van de cao. Een in zeker opzicht soortgelijke situatie als de in de vorige paragraaf besproken *FNV/Kuypers*-zaak, met als verschil dat in die laatste procedure door FNV de vordering naast art. 3:305a BW ook op art. 12 Wcao gegrond was.

In de tien overige procedures die ik in deze categorie heb geïdentificeerd, had de vakbond in mijn optiek hetzelfde (of meer) kunnen bereiken door de vordering te baseren op het cao-handhavingsinstrumentarium. Dit geldt bijvoorbeeld voor de procedure waarin door FNV Bondgenoten werd gevorderd de werkgeefster te verbieden arbeid in vierploegendienst te laten verrichten omdat dit in strijd was met de cao.⁵² De FNV werd in deze vordering niet-ontvankelijk verklaard omdat niet voldaan was aan de overlegverplichting zoals bepaald is in art. 3:305a BW. Indien ook het cao-instrumentarium was aangewend, was de zaak ongetwijfeld wel inhoudelijk behandeld en afgedaan.

Vier vorderingen zagen op nakoming van bepalingen uit geëxpireerde cao's.⁵³ Indien de vakbond cao-partij is, volstaat in beginsel ook ten aanzien van geëxpireerde cao's het cao-instrumentarium en is art. 3:305a BW niet direct noodzakelijk voor het onderbouwen van een vordering (zie hierover § 2.1). In twee van de vier zaken ging het echter om vorderingen ten behoeve van onderscheidenlijk gepensioneerden en ex-werknemers die met prepensioen of de VUT gegaan waren.⁵⁴ Dat roept de vraag op of art. 3:305a BW in de situatie waarin de werkgever de geëxpireerde cao-verplichtingen niet nakomt ten aanzien van ex-werknemers met wie geen arbeidsovereenkomst meer bestaat, de enig mogelijke rechtsingang is voor vakbonden. Of heeft de vakbond in dit soort gevallen ook nog een zelfstandig vorderingsrecht ex art. 9 lid 2 Wcao? Kantonrechter Utrecht heeft zich hierover uitgesproken.⁵⁵ Deze kantonrechter is van oordeel dat de vakbonden zich terecht op de nawerking van de cao ten aanzien van de gepensioneerden beriepen. In het vonnis wordt overwogen dat de oude cao nawerkt voor gepensioneerden *die lid zijn* van de vakbonden die de cao hebben gesloten.⁵⁶ De kantonrechter overweegt verder dat niet alleen art. 3:305a BW een basis biedt voor een vordering tot nakoming van een regeling in

47 HR 27 maart 1998, *JAR* 1998, 99 (nr. 5).

48 Omdat FNV wel partij was bij de nieuwe cao kon zij daar wel nakoming van vorderen op grond van art. 9 lid 2 Wcao.

49 Deze casus is een vreemde eend in de bijt. Art. 12 Wcao werkt immers in beginsel niet in de relatie tussen een gebonden werkgever en een niet of anders georganiseerde werknemer (zoals in casu het geval), waardoor individuele met de cao strijdige afspraken niet op grond van art. 12 Wcao met nietigheid worden getroffen, zie A. Stege, 'De nietigheid van art. 12 Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst', *SR* 1998, 10.

50 Nummers: 15, 24, 30, 34, 38, 47, 59, 60, 68, 69, en 79. Het is denkbaar dat in sommige zaken wel naast art. 3:305a BW ook op grond van het cao-instrumentarium werd geïnduceerd hoewel het cao-instrumentarium niet uitdrukkelijk werd benoemd en ook niet werd ingegaan op de wijze waarop men (al dan niet) gebonden was aan de cao.

51 Nummer 34.

52 Nummer 15.

53 Nummers 24, 30, 38 en 79.

54 Nummers 30 en 38.

55 Nummer 30.

56 De Hoge Raad heeft immers reeds in 1962 aanvaard dat binding aan de cao ook kan bestaan buiten het geval dat de leden met elkaar een arbeidsovereenkomst hebben gesloten (HR 16 maart 1962, *NJ* 1963, 222). Vgl. Hof Amsterdam 20 oktober 2009, *JAR* 2009, 282 en 283 en HR 6 september 2013, *ECLI:NL:HR:2013:CA0566 (ECN/OMEN)*. Zie ook: E. Lutjens, 'Pensioenvoorziening bij CAO', *SR* 2004, 53; E. Verhulp & N. Jansen, 'Wie zijn gebonden?', in: S.S.M. Peters (red.), *Arbeidsovereenkomst*, Deventer: Wolters Kluwer (losbladig en online); W.J.P.M. Fase & J. van Drongelen, *CAO-recht*, Deventer: Kluwer 2004, p. 65. Anders: Rb. Middelburg 5 november 2003, *JAR* 2003, 291; Hof Leeuwarden 25 september 2012, *RAR* 2012/160; A. Stege, *De CAO en het regelingsbereik van de sociale partners*, Deventer: Kluwer 2004 (diss.), p. 145 en A. Stege, 'De vakbond en zijn vervroegd uitgetreden en gepensioneerd leden', *Arbeid Integraal*, december 2001, p. 223.

een oude cao ten aanzien van gepensioneerde ex-werknemers, maar ook de Wcao.⁵⁷ Een actief lidmaatschap van de vakbond (die partij was bij de cao in kwestie) lijkt dus een voorwaarde te zijn.

4. Kan een vakbond die geen partij is bij de cao, een collectieve vordering indienen in verband met toepasselijkheid van een cao door incorporatie?

Indien een cao niet algemeen verbindend is verklaard, heeft de vakbond die geen partij is bij de cao, geen mogelijkheid om nakoming te vorderen op grond van het cao-instrumentarium. Als er sprake is van toepasselijkheid van cao-bepalingen op de arbeidsovereenkomsten van werknemers door incorporatie, kan de vakbond die geen partij is bij de cao, dan een collectieve actie instellen op grond van art. 3:305a BW? In de procedure die aanleiding gaf tot het *Unieke kinderopvang*-arrest,⁵⁸ overwoog Hof Amsterdam in 2009 dat een vordering tot nakoming van een cao die op grond van een incorporatiebeding van toepassing is, zich niet leent voor een collectieve actie, omdat van geval tot geval bekeken moet worden of er sprake is van gebondenheid en, zo ja, aan welke versie van de cao.⁵⁹ Het hof doelde hiermee op het vereiste van 'gelijksortige belangen' in art. 3:305a BW. Ik breng in herinnering dat in het eerste deel van dit tweeluik al is geconcludeerd dat het criterium 'gelijksortige belangen' in de rechtspraak in het algemeen ruim genomen werd (o.g.v. art. 3:305a BW zoals dat gold tot 1 januari 2020). Bovendien blijkt uit een recentere uitspraak van Hof Amsterdam (ook reeds in het eerste artikel besproken) dat ook sprake is van gelijksoortige belangen als op de groep werknemers op wie de vordering ziet, verschillende cao's van toepassing zijn.⁶⁰ Daarbij was volgens mij wel cruciaal dat door de FNV in de gevorderde verklaringen van recht ook rekening was gehouden met die toepasselijkheid van verschillende cao's en de rechter in het verlengde daarvan dus in het dictum van de uitspraak rekening kon houden met die verschillende omstandigheden. Art. 3:305a BW zoals dat gold tot 1 januari 2020, leende zich dus in ieder geval bij uitstek voor het indienen van een collectieve vordering door een vakbond die geen partij is bij de cao, ten behoeve van werknemers die door middel van incorporatie de cao-bepalingen zijn overeengekomen. Lidmaatschap van de vakbond is geen vereiste op grond van art. 3:305a BW, maar de vakbond moet wel in de statuten opgenomen hebben dat hij ook de belangen van niet-leden behartigt.⁶¹

Hiervoor vermeldde ik al dat aan de art. 3:305a-uitspraak sinds de inwerkingtreding van de Wamca bindende kracht toekomt voor iedere persoon wiens belang betrokken is bij de procedure. Het mogelijke gevolg daarvan is dat de rechter

nu strenger zal toetsen of eventueel verschillende individuele omstandigheden in de weg staan aan bundeling van de vordering, maar dit sluit een collectieve actie in verband met toepasselijkheid van een cao door incorporatie nog steeds niet uit. Dat er rekening wordt gehouden met die individuele verschillen in de verklaringen van recht die worden gevorderd, is wel cruciaal.

Dus ook de vakbond die niet aan de onderhandelingstafel is aangeschoven of toegelaten, dan wel ervoor heeft gekozen de cao niet te ondertekenen, kan met het instrument van art. 3:305a BW de belangen van werknemers (al dan niet lid van de vakbond) behartigen en cao-gerelateerde vorderingen indienen.

5. Conclusie: heeft artikel 3:305a BW meerwaarde voor vakbonden?

Door het jurisprudentieonderzoek is bevestigd dat het instrument van art. 3:305a BW in ieder geval een waardevolle aanvulling is voor vakbonden indien zij een collectieve vordering in willen dienen die niet voortvloeit uit een cao (§ 3.1). Het gaat dan om vorderingen die zien op het wettelijke arbeidsrecht, of op nakoming van contractuele afspraken die niet voortvloeien uit een cao.

Indien het gaat om cao-gerelateerde vorderingen hebben vakbonden die cao-partij zijn, in beginsel voldoende handvatten binnen het cao-instrumentarium om een rechtsvordering in te stellen en zo de belangen van werknemers (al dan niet lid van de vakbond) te behartigen. De vakbond kan naleving van een ondernemings-cao vorderen. Indien het een bedrijfstak-cao betreft, heeft de vakbond op grond van art. 9 lid 2 Wcao ook zelfstandig recht op nakoming jegens de gebonden werkgever. Door naleving van de cao te vorderen kan de vakbond onder bepaalde omstandigheden ook (indirect) de belangen behartigen van niet-leden of ex-werknemers aan wie rechten zijn toegekend in de cao. De vakbond kan na expiratie van de cao op dezelfde voet als tijdens de looptijd van de cao naleving vorderen van verplichtingen die ingevolge art. 12 en 13 Wcao onderdeel zijn geworden van de individuele arbeidsovereenkomst. Dit geldt ook voor verplichtingen die niet nagekomen worden ten aanzien van gepensioneerden of ex-werknemers.

Ook kan de vakbond schadevergoeding vorderen voor de leden (art. 15 en 16 Wcao).

Indien een cao algemeen verbindend is verklaard, dan heeft ook de vakbond die geen partij is bij de cao, voldoende mogelijkheden om te procederen op grond van de Wavv. Het belang van het aanvoeren van art. 3:305a BW naast het cao-instrumentarium is onder het nieuwe wettelijke regime voor collectieve actie toegenomen, omdat aan de art. 3:305a-uitspraak sinds de inwerkingtreding van de Wamca bindende kracht toekomt voor iedere belanghebbende. Het vergemakkelijkt voor werknemers de executie van vonnissen waarin door de vakbond in het belang van de werknemers geprocedeerd is.

57 Ktr. Utrecht 21 november 2007, ECLI:NL:RBUTR:2007:BC2292 (nr. 30), r.o. 4.3.

58 HR 8 april 2011, ECLI:NL:HR:2011:BP0580 (*AbvaKabo/UK*).

59 Hof Amsterdam 20 oktober 2009, ECLI:NL:GHAMS:2009:BK9349.

60 Nummer 58 (*FNV/Pontmeyer*).

61 Om die reden strandde de vordering van FNV bij het Hof Amsterdam (Hof Amsterdam 7 juni 2007, ECLI:NL:GHAMS:2007:BD4011 (nr. 29)).

Ik zie wel het belang van art. 3:305a BW naast art. 12 Wcao. De vakbond die geen partij is bij de cao, wordt immers geen vordering tot nakoming toegekend in de Wcao. Dat soort procedures is echter zeer uitzonderlijk en ben ik ook slechts één keer tegengekomen (*FNV/Kuypers*).

Art. 3:305a BW heeft dus ook meerwaarde voor vakbonden als het gaat om cao-gerelateerde vorderingen die betrekking hebben op een cao waarbij de vakbond geen partij is en die niet algemeen verbindend verklaard is. Met dit instrument kan een dergelijke vakbond toch een cao-gerelateerde collectieve vordering instellen en zo de belangen van werknemers – al dan niet lid van de vakbond – behartigen. Dit soort vorderingen ben ik slechts twee keer tegengekomen, de *FNV/Kuypers*-zaak – waarin ook het cao-instrumentarium werd aangehaald – en de in § 3.3 besproken procedure van vakbond FRV tegen de NS.

Jurisprudentiebijlage

1. Ktr. Utrecht 22 mei 1996, ECLI:NL:KTGUTR:1996:AG1215
2. Rb. Haarlem 3 januari 1997, ECLI:NL:RBHAA:1997:AG1497
3. Ktr. Utrecht 25 juni 1997, ECLI:NL:KTGUTR:1997:AG1538
4. Ktr. Utrecht 3 december 1997, ECLI:NL:KTGUTR:1997:AG2306
5. HR 27 maart 1998, *JAR* 1998, 99
6. Rb. Roermond 2 april 1998, ECLI:NL:RBROE:1998:AG2075
7. Rb. Utrecht 23 december 1998, ECLI:NL:KTGUTR:1998:AG2493
8. Ktr. Den Haag 17 maart 1999, ECLI:NL:KTGSGR:1999:AG5316
9. Rb. Utrecht 1 juni 1999, ECLI:NL:RBUTR:1999:AH7969
10. Rb. Amsterdam 8 september 1999, ECLI:NL:RBAMS:1999:AG2561
11. Ktr. Apeldoorn 26 januari 2000, ECLI:NL:KTGAPD:2000:AJ0030
12. Ktr. Den Haag 22 februari 2000, ECLI:NL:KTGSGR:2000:AG5292
13. Ktr. Utrecht 3 mei 2000, ECLI:NL:KTGUTR:2000:AG5352
14. HR 26 mei 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5961
15. Ktr. Delft 29 juni 2000, ECLI:NL:KTGDEL:2000:AJ0128
16. Rb. Den Haag 22 november 2000, ECLI:NL:RBSCR:2000:AA8534
17. Ktr. Roermond 15 januari 2001, ECLI:NL:KTGROE:2001:AG2774
18. Rb. Utrecht 4 september 2002, ECLI:NL:RBUTR:2002:AG8036
19. Ktr. Apeldoorn 9 december 2003, *NJ* 2004/158
20. Rb. Arnhem 5 april 2004, ECLI:NL:RBARN:2004:AQ4487
21. Rb. Den Haag 14 april 2004, ECLI:NL:RBSCR:2004:A07565
22. Rb. Utrecht 26 juli 2005, ECLI:NL:RBUTR:2005:AU1798
23. Rb. Arnhem 9 september 2005, ECLI:NL:RBARN:2005:AU2499
24. Rechtbank Utrecht 16 juni 2005, ECLI:NL:RBUTR:2005:AU5452
25. Hof Arnhem 1 november 2005, ECLI:NL:GHARN:2005:AU8695
26. Rb. Breda 8 maart 2006, ECLI:NL:RBBRE:2006:AW4046
27. HR 14 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU9722
28. Ktr. Haarlem 28 april 2006, ECLI:NL:RBHAA:2006:AW6192
29. Hof Amsterdam 7 juni 2007, ECLI:NL:GHAMS:2007:BD4011
30. Ktr. Utrecht 21 november 2007, ECLI:NL:RBUTR:2007:BC2292
31. Ktr. Utrecht 16 januari 2008, ECLI:NL:RBUTR:2008:BC2036
32. Ktr. Zutphen 12 maart 2008, ECLI:NL:RBZUT:2008:BM2905
33. Hof Amsterdam 8 mei 2008, ECLI:NL:GHAMS:2008:BH4389
34. Rb. Utrecht 1 april 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BH9295
35. Rb. Den Bosch 5 maart 2009, ECLI:NL:RBSHE:2009:BH7000
36. Ktr. Hilversum 28 april 2010, *JAR* 2010/206
37. Ktr. Rotterdam 22 oktober 2010, ECLI:NL:RBROT:2010:BT1867
38. Ktr. Almelo 26 oktober 2010, ECLI:NL:RBALM:2010:BO1943
39. Ktr. Tilburg 4 november 2010, ECLI:NL:RBBRE:2010:BO3317
40. HR 8 april 2011, ECLI:NL:HR:2011:BP0580
41. Ktr. Haarlem 6 juli 2011, ECLI:NL:RBHAA:2011:BR4049
42. Rb. Middelburg 18 augustus 2011, ECLI:NL:RBMID:2011:BR5225
43. Rb. Utrecht 28 december 2011, ECLI:NL:RBUTR:2011:BV3014
44. Rb. Den Haag 3 januari 2012, *USZ* 2012/54
45. Ktr. Haarlem 9 februari 2012, ECLI:NL:RBHAA:2012:BV3628
46. Rb. Groningen 5 oktober 2012, ECLI:NL:RBGRO:2012:BX9234
47. Rb. Amsterdam 9 november 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY2922
48. Ktr. Heerenveen 13 februari 2013, ECLI:NL:RBNNE:2013:BZ1430
49. Hof Arnhem-Leeuwarden 18 juni 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:CA3452
50. Ktr. Rotterdam 22 november 2013, ECLI:NL:RBROT:2013:10392
51. Ktr. Amsterdam 17 maart 2014, ECLI:NL:RBAMS:2014:1262
52. Hof Arnhem-Leeuwarden 10 juni 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:4686
53. Ktr. Rotterdam 14 november 2014, ECLI:NL:RBROT:2014:10878
54. Rb. Oost-Brabant 8 januari 2015, ECLI:NL:RBOBR:2015:19
55. HR 13 februari 2015, ECLI:NL:HR:2015:305, *JAR* 2015/75
56. Ktr. 's-Hertogenbosch 28 mei 2015, ECLI:NL:RBOBR:2015:3873
57. Hof 's-Hertogenbosch 15 december 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:5229
58. Hof Amsterdam 19 januari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:113
59. Ktr. Haarlem 18 mei 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:6762

60. Hof 's-Hertogenbosch 24 mei 2016,
ECLI:NL:GHSHE:2016:2011
61. Ktr. Nijmegen 29 juli 2016, ECLI:NL:RBGEL:2016:4141
62. Rb. Gelderland 20 januari 2017, ECLI:NL:RBGEL:2017:342
63. Rb. Gelderland 30 januari 2017, ECLI:NL:RBGEL:2017:559
64. Rb. Oost-Brabant 2 februari 2017,
ECLI:NL:RBOBR:2017:3243
65. Rb. Noord-Nederland 19 december 2017,
ECLI:NL:RBNNE:2017:4888
66. Rb. Rotterdam 30 januari 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:850
67. Ktr. Zaanstad 12 april 2018, ECLI:NL:RBNHO:2018:3068
68. Rb. Rotterdam 13 juli 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:5543
69. Rb. Noord-Holland 25 juli 2018,
ECLI:NL:RBNHO:2018:6229
70. Hof Den Haag 25 september 2018,
ECLI:NL:GHDHA:2018:2419
71. Rb. Limburg 26 september 2018,
ECLI:NL:RBLIM:2018:9137
72. Ktr. Roermond 5 december 2018,
ECLI:NL:RBLIM:2018:11451
73. Ktr. Amsterdam 15 januari 2019,
ECLI:NL:RBAMS:2019:198
74. Hof Arnhem-Leeuwarden 23 april 2019,
ECLI:NL:GHARL:2019:3554
75. Ktr. Groningen 1 mei 2019, ECLI:NL:RBNNE:2019:1922
76. Ktr. Enschede 7 mei 2019, ECLI:NL:RBOVE:2019:1538
77. Ktr. Amsterdam 1 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:4546
78. Hof 's-Hertogenbosch 20 augustus 2019 ,
ECLI:NL:GHSHE:2019:3098
79. Rb. Oost-Brabant 19 september 2019,
ECLI:NL:RBOBR:2019:5295
80. Rb. Rotterdam 18 september 2020,
ECLI:NL:RBROT:2020:8133
81. Rb. Noord-Nederland 15 december 2020,
ECLI:NL:RBNNE:2020:4471